

Lukuseuroista tiedon valtateille

20.5.2025

Maamme yleisten kirjastojen historia juontaa juurensa vuoteen 1794, jolloin Vaasaan perustettiin maamme ensimmäinen lukuseura. Toki tätä ennenkin maassamme oli kirjastoja; esimerkiksi luostareiden keskiaikaiset kirjakokoelmat (Mäkinen, 1999a) ja vuonna 1640 perustetun Turun yliopiston kirjasto ovat tästä hyviä esimerkkejä.

Vaasan esimerkin innoittamana 1790-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa perustettiin lukuseuroja myös muualle maahamme. Lukuseurat hankkivat jäsenille kirjoja, joita nämä kierrättivät keskuudessaan. Kirjallisuuden ja lukemisen merkitys oli toki pantu merkille jo aiemmin 1700-luvulla. Ylioppilaat toivat 1740-luvulta alkaen maaseudulle mukanaan pieniä kirjakokoelmia pitäjäläisten luettavaksi palatessaan kesäksi kotiin. Myös seurakunnilla oli pieniä kirjakokoelmia, joista pitäjäläiset saattoivat lainata lähinnä uskonnollista kirjallisuutta. (Haasio, 2010.)

Sivistyneistö ymmärsi lukemisen tärkeyden ja rahvaan lukemisharrastuksen edistämistä pidettiin tärkeänä muun muassa suotavien moraalisten arvojen edistämiseksi. Ajatus siitä, että lukeminen veisi rahvaan mielestä pois ajatukset alkoholin nauttimista ja muista synneistä, oli myös yksi syy lukemisen edistämiselle 1800-luvulla. Ei näet ollut lainkaan harvinaista että sunnuntaina kirkonmenojen jälkeen rahvas juopotteli ja herätti pahennusta.

Kun lukemisen tärkeys ymmärrettiin, Suomeen perustettiin kirjalahjoitusten myötä niin kutsuttuja rahvaankirjastoja, jotka olivat kansankirjastojen edeltäjiä. Rahvaankirjastojen perustaminen ajoittuu 1840- ja 1850-luvuille. Ensimmäiset kansankirjastot syntyivät 1840-luvulla ja 1900-luvun alussa niitä oli peräti 2000 kappaletta. Sysäys kansankirjastojen perustamiseksi tuli Ruotsista. Osakunnat keräsivät keskuudestaan kirjallisuutta, joka toimi useiden kansankirjaston kokoelman perustana. Esimerkiksi Viipurilainen Osakunta perusti lainakirjastoseuran vuonna 1848. (Mäkinen, 2009b.)

Perusta yleisten kirjastojen kehittymiselle oli luotu. (Haasio, 2010.).

Kirjastoverkon laajeneminen

Maamme kirjastoverkon laajenemiseen vaikuttivat useat syyt. Fennomaanien halu kehittää suomen kielen asemaa oli yksi niistä. Lisäksi 1900-luvun alussa alkanut kaupungistuminen ja työväenliikkeen vahva nousu osaltaan edesauttoivat kirjastolaitoksen kehitystä. Jo 1800-luvulla lukemisen ajateltiin pitävän rahvas pois huonoilta teiltä ja syntisistä harrastuksista. Kuitenkin tarjolla oleva kirjallisuus oli aina 1800-luvun lopulle saakka sellaista, että se ei välttämättä vedonnut tavalliseen kansalaiseen. Suomenkielistä kirjallisuutta oli vähän ja se mitä oli saatavilla, oli lähinnä uskonnollista tai tietokirjallisuutta.

Kirjastojen katsottiin olevan merkittävässä roolissa kansan sivistystason nostamisessa. Sen vuoksi myös Kansanvalistusseura (per. 1874) ajoi voimakkaasti kirjastojen kehittämistä ja kannatti kattavan kirjastoverkon luomista Suomeen. Kirjastojen ensisijaisena tehtävänä pidettiinkin kansanvalistustyötä. Informatiivinen ja kansan syviä rivejä sivistyksellisesti kehittävä aineisto oli etusijalla. Kirjastot eivät olleen viihteen tyyssijoja vaan ne oli tarkoitettu sivistyslaitoksiksi.

Kirjava kirjastokenttä

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa maassamme oli runsaasti erityyppisiä kirjastoja. Niiden toiminnassa on havaittavissa runsaasti ajan poliittisesta ja aatteellisesta hengestä saatuja vaikutteita. Ennen muuta työväenkirjastojen merkitys kansan sivistystason nostajana ja lukuhalun edistäjänä oli merkittävä. Ne tarjosivat työväestölle myös sellaista materiaalia, jota ei esimerkiksi poliittisista syistä sisällytetty muiden kirjastojen kokoelmiin. Työväenliikettä voidaan perustellusti pitää työväestön lukuharrastuksen vauhdittajana, sillä se järjesti muun muassa opintopiirejä.

Yleisten kirjastojen toimintaperiaatteet vakiintuivat, kun Kansankirjastolaki säädettiin vuonna 1928 (Suomen asetuskokoelma 131/1928). Laki toi kirjastot valtionavun piiriin, mikä takasi toiminnan perusrahoituksen niin henkilöstön palkkaamiseksi kuin kokoelmien kehittämiseksi. Tämä mahdollisti yleisten kirjastojen määrätietoisen kehittämisen ja takasi niille toimintaedellytykset ja mahdollisuuden jatkuvuuteen. Samalla se vahvisti kirjaston lakisääteisen aseman: jokaisessa kunnassa tuli olla kirjasto kansalaisia varten.

Kansansivistystyöstä kulttuurikeskuksiksi

Maamme yleisten kirjastojen kehityskaari on kulkenut kansansivistykseen perustuvasta lainastosta moderniksi kulttuurikeskukseksi, joka tarjoaa kävijälle dokumentteja eri muodossa aina kirjoista elektronisiin tallenteisiin. Sen lisäksi nykyaikainen yleinen kirjasto on paljon muutakin. Kirjasto on kuntalaisten kohtauspaikka, tapahtumien keskus, näyttelytila ja tietysti informaation keidas.

Ari Haasio
SEAMK

FT Ari Haasio on SEAMKin kirjasto- ja tietopalvelualan yliopettaja ja tietokirjailija, joka on julkaissut useita teoksia niin informaatiotutkimuksen kuin historian saralta.

Lähteet

Haasio, A. (2010) Suomen kirjastoseura 1995–2010 : tietoyhteiskunnan tekijä. Suomen kirjastoseura & Avain.

Kansankirjastolaki. Suomen asetuskokoelma 131/1928.

Mäkinen, I. (1999a). Kirjastot ennen kansallisuusaatetta. Yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ,

Mäkinen, I. (1999b). 1800-luvun alkupuoli: Kohti kansankirjastoja. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 73–135.